

Tingsrättens skyldighet att beakta barnets bästa i vårdnadstvister

-

*en kvalitativ studie om hur tingsrätter tillämpar ett
barnperspektiv i huvudförhandlingar om vårdnadstvister*

Av Julia Ivarsson

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Kandidatuppsats (SOPA63)
HT-14

Handledare: Lupita Svensson

Abstract

Author: Julia Ivarsson

Title: "No matter the circumstances, the District Court does not find it remarkable that children have dirty fingernails and messy hair" – A qualitative study of how the District Court applies the 'children's perspective' in custody disputes. [translated title]

Supervisor: Lupita Svensson

Assessor: Mats Hilde

This thesis examines to what extent the Swedish district court implements a child-centred perspective in custody and access disputes. The paper carefully examines case law relating to custody disputes through the means of a qualitative content analysis. The purpose of this thesis is to examine the concept of 'the children's perspective' and how it is used, if used at all, by the district court. The concept has, since Sweden ratified the UN Convention on the Rights of the Child in 1990 been incorporated into the Swedish Parental Code (1949:381). This has in Sweden become commonly known as 'the children's perspective' and should outweigh all other existing elements in a custody dispute.

This thesis is built on two different issues:

- 1) How the child's perspective is acknowledged in examined case law and,
- 2) What the district court characterises as the best interest of the child

The results of the study have been examined through the classic rhetorical concept of ethos, pathos and logos together with a social constructionist approach. The chosen theories describe the perception of reality as constructed (social constructionist approach) and the rhetorical side describes how a speaker may influence his audience by using a variety of evidence (ethos, pathos and logos).

In conclusion, the investigated case law has generated a coherent picture. Children are not being heard in the main proceedings of a custody dispute. There has been a clear shift of responsibility from the judiciary to the social services, in conducting what may be in the best interest of the child. The judiciary more or less obligate the social services to identify the child's best interest and often decide custody disputes on the lines of the recommendations made by the social services. This leaves enormous responsibility upon the social services to describe and define not only the best interest of the child, as set out in Article 3 of the UNCRC but also to act as a voice of the child, as set out by Article 12.

Keywords: custody battle, custody dispute, children's rights, law, child's perspective, district court

Förord

Tack till mina vänner och våra ångestfyllda samtal om den här uppsatsen, tillsammans har vi svurit, skrattat och gråtit lite. Och tack till drycken kaffe, för att du piggade upp och gav mig värme och hopp när ingen annan fanns nära till hands.

Slutligen, men viktigast av allt! Tack till min fantastiska handledare Lupita. Du har väglett mig med häftig entusiasm, gjort mig nyfiken och med din klokhet tagit ner mig på jorden när det behövts.

”När äktenskapets vagga slutat gunga, kan det vara dags att bege sig till tingsrättens tunga klubba. En ansökan om stämning kan kännas hård, och andra sidan kan det vara enda vägen att gå.

Kanske borde istället barnets röster bli hörda, istället för att framstå som en börda. Iaktta, respektera och försöka förstå – är alla olika sätt att ett barnperspektiv nå.”

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	6
1.1 PROBLEMFÖRMULERING	6
1.2 SYFTE.....	7
1.3 FRÅGESTÄLLNINGAR.....	7
1.4 AVGRÄNSNINGAR	8
2 BAKGRUND	9
2.1 BARNKONVENTIONEN	9
2.1.1 Barnkonventionens implementering i Sverige.....	10
2.1.2 Grundprinciper.....	11
2.1.3 Barnets bästa i främsta rummet.....	11
2.1.4 Barns rätt att komma till tals.....	12
2.2 BARNPERSPEKTIVET	13
2.3 VÅRDNADSTVISTEN	13
2.3.1 Socialnämnden.....	14
2.3.2 Domstolen.....	15
3 TIDIGARE FORSKNING.....	17
3.1 RÄTTSSOCIOLOGISKT PERSPEKTIV.....	17
3.2 BARN I RÄTTSPROCESSER	17
3.3 BARNETS RÄTTIGHETER	18
3.4 BARNES DELTAGANDE.....	19
4 METOD & MATERIAL.....	21
4.1 VAL AV METOD.....	21
4.2 METODENS FÖRTJÄNSTER OCH BEGRÄNSNINGAR	22
4.3 URVAL	22
4.3.1 Urvalsprocess.....	23
4.4 BEARBETNING AV MATERIAL OCH ANALYS.....	23
4.5 LITTERATUR	24
4.6 RELIABILITET OCH VALIDITET	24
4.6.1 Reliabilitet	25
4.6.2 Validitet	26
4.7 ETISKA ÖVERVÄGANDEN	26
5 TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	28
5.1 SOCIALKONSTRUKTIVISM	28
5.2 ETHOS, PATHOS & LOGOS	28
5.2.1 Icke-retoriska bevismedel.....	29
5.2.2 Retoriska bevismedel.....	30
6 RESULTAT.....	32
6.1 BARNETS RÖST.....	32
6.2 ”TRYGGHET OCH GOD OMSORG”	33
6.3 ORSAK, HANDLING OCH LÖSNING	33
6.4 NÄR FÖRÄLDRARNA ÄR ENIGA.....	34
6.5 PROFESSIONELLA AKTÖRERS ROLL	35
6.5.1 Vittnen.....	35
6.6 VÅRDNADSUTREDNINGEN	36
7 ANALYS	37
7.1 PROFESSIONELLA AKTÖRER SOM BEVISMEDEL	37
7.2 HAND I HAND	38
7.3 VUXENPERSPEKTIVET	38

7.4 BARNETS RÖST – VISION ELLER VERKLIGHET?.....	39
8 SLUTDISKUSSION	42
8.1 NÄR SOCIALNÄMNDEN TAR ÖVER ANSVARET.....	42
8.2 ”DU SKA INTE TALA OM FÖR MIG HUR JAG SKA UPPFOSTRA MITT BARN!”	42
8.3 ÄR DET I BARNETS INTRESSE ATT <i>INTE</i> KOMMA TILL TALS?.....	43
8.4 TANKAR OM FRAMTIDEN.....	44
9 KÄLLHÄNVISNING	45

1 Inledning

Numera finns en strävan efter att hålla ett barnperspektiv i alla former av handläggning som indirekt eller direkt rör ett barn. Att definiera barnperspektivet är komplext. Detta innebär samtidigt att användandet av barnperspektivet kan ta sig vitt skilda former. Ambitionen är som sådan att beakta barnets bästa i alla lägen. Men hur kan barnets bästa beaktas i de fall de rör föräldrars konflikt. I dessa fall handlar konflikten trots allt om frågor som rör barns vårdnad/boende/umgänge, men som inte går att kompromissa kring då parterna har en inneboende konflikt och ofta kraftiga samarbetssvårigheter.

Socialtjänsten arbetar målrationellt, vilket innebär att arbetet och dess handlingar berörs av målet med exempelvis en insats. Rättsväsendets kan förstås ur en normrationell kontext, en handling är utförd och domstolen har i uppgift att med stöd av lagtext ådöma en påföljd utifrån de omständigheter som råder. Det finns alltså inget utrymme för kompromisser (se Svensson, 2000; 2006).

1.1 Problemformulering

Barnperspektivet är, med glimten i ögat, ett trendigt begrepp. Offentliga såsom privata aktörer utger sig för att ha ett barnperspektiv i sitt arbete. Men hur förenas dessa när det inte finns en tydlig definition (Qvarsell, 2003). Vad är egentligen ett barnperspektiv? Qvarsell (2003) lyfter en intressant aspekt genom att tala om godhetsmaximering kontra kunskapsbildning, av vilket det går att tolka som att Qvarsell ställer sig frågan *för vems skull* som barnperspektivet egentligen implementeras.

Tusentals barn berörs varje år av att deras föräldrar genomgår en vårdnadstvist. År 2003 avgjordes 2914 fall i tingsrätten i tal om vårdnad av barn m.m. År 2013 var den siffran 5585 fall (Domstolsverket, 2007;2013). Det är en ökning på 92 %. En sådan uppåtgående trend av vårdnadstvister som når domstolen pekar på vikten av att undersöka hur tingsrätterna använder ett barnperspektiv.

Det är två skilda aktörer, socialnämnd och domstol som har i uppgift att tillämpa samma begrepp i sin handläggning och båda har en viktig roll i processen av en

vårdnadstvister. Rejmer (2003) har avhandlat tingsrätters funktion i vårdnadstvister. I sin studie presenterar hon ett resultat av komplexiteten som uppstår när olika aktörer strävar efter att ”smälta samman” ett sådant brett begrepp som barnets bästa (Rejmer, 2003). Är det möjligt att ett sådant begrepp kan implementeras inom tingsrättens normrationella väggar?

Rejmer (2003) anser att det till viss del går att hitta gemensamma nämnare för hur man arbetar gentemot barnperspektivet, men också hur dessa aktörer kan anses vara oense om innebörden av det, och att det vidare är problematiskt att förstå om barnets bästa beaktas eller inte (Rejmer, 2003).

Domstolen förordnar kommunens socialnämnd att inkomma med vårdnadsutredning inför en huvudförhandling. Noterbart här är att domstolen i hög grad följer socialnämndens rekommendation på beslut i en tvist (Rejmer, 2003). I ett sådant tillvägagångssätt är det angeläget att fråga sig om tingsrätten faktiskt håller ett barnperspektiv i deras beslut, eller om det är socialnämnden som står för det åtagandet. Domstolen har en skyldighet att ta hänsyn till barnets vilja, dock med hänsyn till ålder och mognad (6 kap 2 a § FB). Således innebär det även att domstolen måste tillförsäkra att barnets inställning har kunnat redogöras för. I de fall barnets vilja beaktas är den även förenlig med vad de vuxna anser är bäst för barnet, barnets vilja skulle aldrig ha genomslag om den inte överensstämde med de vuxna. Detta i sig anser jag blir problematiskt i relation till de intentioner som är uppsatta för hur barnets bästa ska beaktas men också kanske huruvida barn tillåts ge uttryck för deras åsikter i frågan.

1.2 Syfte

Studiens syfte är att undersöka tingsrättens tillämpning av begreppet barnperspektiv i domar som rör vårdnadstvister.

1.3 Frågeställningar

- Hur beskrivs barnperspektivet i tingsrättens domar som rör vårdnadstvister?
- Vad karakteriserar barnets bästa i de domar som undersöks?

1.4 Avgränsningar

Studien kommer inte att ta ställning till vad som föranlett en vårdnadstvist, eller vilken förälder som kan tänkas vara mer lämplig i yrkandet, utan enbart om och hur ett barnperspektiv gör sig i rättsfall. Studien kommer heller inte att behandla hur situationen upplevs för berörda parter, utan fokus återges helt på texten. Sådana ansatser är inte mindre viktiga, men ryms inte inom ramen för min uppsats. Vidare är jag en människa som besitter förförståelse och egna värderingar, vilka med sannolikhet påverkat hur jag arbetat med mitt material. Detta har varit komplext då jag med min förförståelse kunnat sympatisera med vissa domskäl, varför det emellertid upplevts ansträngande att stänga ute vissa aspekter i domen och enbart fokusera på barnperspektivet i förhållande till barnkonvention och lagtext.

2 Bakgrund

För att närma sig en förståelse av barnperspektivet i en kontext av vårdnadstvister, låter jag det föregås av en beskrivning av de bakgrundsfaktorer som jag anser är viktiga för läsaren att bära med sig. Att undersöka barnperspektiv i rättsfall behöver göras ur en förståelse för hur barns rättigheter kommer till uttryck, detta tack vare då barnets bästa omnämns i lagtext och lämnar därför en skyldighet för domstolar att beakta ett sådant perspektiv. Lagskriften om barnets bästa är vidare en faktisk implementering av barnkonventionen. Vid en överblick av både nationell och internationell forskning sätts barnets bästa i huvudsak i relation till FN:s konvention om barnets rättigheter, vilket också förklarar principen om barnets bästa existens i svensk lagstiftning.

Vidare är det även av vikt att redogöra för hur en vårdnadsvist kan se ut, för att synliggöra vilken roll domstolen har i en sådan process, men också för att senare kunna problematisera tillämpningen av barnperspektivet i en rättsprocess.

2.1 Barnkonventionen

Barnkonventionen har med sina 192 länders ratificeringar nästan nått en universell överenskommelse. Endast två länder i världen har inte undertecknat konventionen. Barnkonventionen omfattas av 54 artiklar och principer som redogör för det enskilda medborgerliga, politiska, sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter. Vissa rättigheter är absoluta, så som politiska och medborgerliga. Medan andra, såsom ekonomiska rättigheter är beroende av enskilda staters resurser. Det senare kan förstås ur formuleringen ” [...] till det yttersta av sina tillgängliga resurser” (se t.ex. artikel 4, Barnkonventionen).

Barnkonventionen klubbades först 1989, men arbetet kring barnets rättigheter började tidigare än så. 1900-talet i Sverige anses för många vara barnets århundrade, barnet gick från att ses som ett objekt till att numera betraktas som ett subjekt med rättigheter (Socialstyrelsen, 2013) och vars intressen och behov blev skyddsvärda. Omsorgen om barn blev således en angelägenhet för samhället och staten.

Ur en internationell aspekt har tanken på barn som skyddsvärda formulerats som en reaktion på första världskrigets följder. Det stod klart för många att särskilt barn kommit att påverkas av kriget. År 1924 antog Nationernas Förbund en första deklARATION som underströk alla barns rätt till skydd och att få sina behov tillgodosedda. Sedermera, år 1959, antogs ett av FN tyngre dokument där barnets rättigheter formulerades i tio punkter (Hammarberg, 2006). Dokumenten var dock inte bindande, men kan samtidigt ses som en i processen föregångare till konventionen om barns rättigheter som antogs år 1989. Barnkonventionen har en sådan tyngd att de regeringar som väljer att ratificera den förbinder sig till att följa den, vilket i praktiken även innebär en skyldighet att rapportera till FN hur arbetet med barnkonventionen fortlöper. Regeringar som inte arbetar på ett sådant sätt som är förväntat, sanktioneras inte mer än att dessa moraliskt ställs till svars (ibid.).

2.1.1 Barnkonventionens implementering i Sverige

Barnkonventionen menar att staten ska vidta lämpliga åtgärder inom ramen för sina resurser. Detta kan tolkas som att det blir landets förutsättningar, resursmässigt, som avgör i vilken grad staten arbetar med barnkonventionen. En sådan parantes i konventionen lämnar utrymme för regeringar att prioriterar att arbeta med barnkonventionen. Även om Sverige genom åren mottagit mycket kritik från FN:s barnrättskommitté, finns nämnvärda exempel på Sveriges arbete.

I den underlagsrapport av Socialstyrelsen som beskriver barns utveckling under 1900-talet i Sverige beskriver man den nationella lagstiftningen och statliga bidrag som centrala för reformeringen av synen på barn, genom dessa markerade man ett för barnen offentligt ansvar. Efter Sveriges ratificering av barnkonvention 1990 kan vi se hur ett barnperspektiv allt mer blivit föremål för att uppmärksammas och även inkorporeras i svensk lagstiftning och praxis (se exempelvis SOU 1997:116; prop. 1997/98:182 som sedan kom att ersättas med prop. 2009/10:232; samt prop. 2012/13:10). Det kan vidare antas att barnperspektivet till följd av barnkonventionen har kommit att bli allt mer etablerat i det svenska samhället. FN:s barnkonvention ledde till utformandet av en strategi för hur konventionen kunde låta sig genomsyras i det svenska samhället både vad gäller lagstiftning, kunskap och informationsspridning samt ett ökat krav på både kommunal och privat verksamhet att beakta barnets

rättigheter i deras verksamhet (prop. 1997/98:182). En ny strategi antogs år 2010 efter att den tillsatta regeringen såg utifrån en tidsaspekt brister i den förra strategin att konkretisera mål för hur en sådan strategi kan förverkligas (prop. 2009/10:82).

2.1.2 Grundprinciper

I Barnkonventionen har det genom åren gått att urskilja fyra grundprinciper som blivit ett signum för konventionen. Grundprinciperna kan förstås sammanfatta konventionens ändamål och ambitioner. Två av dessa principer är särskilt beaktningsvärda i min studie.

2.1.3 Barnets bästa i främsta rummet

Artikel 3 avhandlar principen om barnets bästa. Bestämmelsen om barnets bästa redogör för att vid alla åtgärder som rör barn, genom offentliga såsom privata organ, ska barnets bästa komma i främsta rummet. Att barnets bästa ska komma i främsta rummet innebär inte per automatik att andra intressen inte är av vikt att ta hänsyn till, barnets bästa är därmed inte överordnat andra faktorer – men är en aspekt som ska väga tungt i de åtgärder som rör barn. I 6 kap 1 § FB formuleras att barn har rätt till god fostran, trygghet, omvårdnad, skydd från kroppslig bestraffning och att se barnet med aktning för sin person och egenart.

Barnets bästa formuleras i både socialtjänstlagen och föräldrabalken, jag väljer dock att enbart belysa föräldrabalken för studiens relevans. Enligt 6 kap 2 a § första stycket FB, ska barnets bästa vara avgörande för alla beslut som rör frågor om vårdnad/boende/umgänge. I propositionen (prop. 2005/06:99) som föranledde lagändringen i föräldrabalken föreskrivs att inget intresse får gå före barnets, exempelvis rättvisa mellan föräldrar. Det andra stycket i samma paragraf lyfter vikten av att i bedömningen väga in risk för att barnet eller någon i dess närhet riskerar bli, eller utsätts för våld eller andra övergrepp. Risk för att barnet olovligen ska föras bort är också något som rätten ska fästa särskild avseende vid. Samtliga principer är alltså satta som ett i ledet tillvägagångssätt för att beakta ett barnperspektiv i familjerättsliga processer. Samtidigt är dessa principer uppsatta enbart i syfte att låta sig beaktas i bedömningar. Att barnets bästa samtidigt säger sig ska vara avgörande för alla fall kan ses bli problematiskt, då det mellan raderna även återfinns ett utrymme för

domstolerna att vara flexibla utifrån att alla barn och tvister är unika. Ett barnperspektiv är därmed inte alltid förenat med barnets bästa. Detta diskuteras även av Sjösten (2014), som menar att en allmängiltig definition av vad som är barnets bästa är inte möjlig att utforma, detta då man tenderar att utesluta den flexibilitet som annars kan behövas i vissa fall (ibid.),

”Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och
- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. *Lag (2006:458)*” (6 kap 2a § FB).

Klart är alltså att det för domstolen inbegriper en skyldighet att beakta barnets vilja, men även att de bedömningar som görs i fråga om vårdnad ska göras med utgångspunkt för vad som är bäst för barnet. Barnets bästa ska alltså vara avgörande i alla mål som rör frågor om vårdnad, boende och umgänge.

2.1.4 Barns rätt att komma till tals

Artikel 12 i barnkonvention beskriver barnets rätt att bli hörd, men också genom det ha möjlighet att påverka sin situation. Artikeln är formulerad som så att barnets åsikt ska tillmätas betydelse, men med hänsyn till ålder och mognad, vilket kan antas innebära att barnets inflytande ökar ju äldre han eller hon blir. Barn ska alltså lämnas utrymme att höras, och i de fall dem inte kan göra det direkt ska möjlighet ges att annan företräder barnets åsikter och intressen (Hammarberg, 2006). Vad som vidare anges är att barnet ska vara i stånd att bilda egna åsikter, och därmed ha rätten att uttrycka dem. Oavsett om barnet är av sådan ålder att det inte själv kan formulera åsikter, ska intressen fortfarande tas tillvara på och de åligger myndigheter att utforma sådana metoder som lämpar sig för att kartlägga yngre barns åsikter och inställning (Dahlstrand, 2004). På så sätt anges inga egentliga begränsningar för huruvida barn inte bör, ska eller kan komma till tals i frågor som rör dem.

I 6 kap 2 a § tredje stycket FB återges hur hänsyn ska tas till barnets vilja. Detta formuleras jämte vad som sägs i konventionen, om att hänsyn bör tas med beaktning av barnets ålder och mognad. I Socialstyrelsens handbok beskrivs barnets rätt att komma till tals som ett tillvägagångssätt för att hålla ett barnperspektiv och se till barnets bästa i vårdnadstvister (Socialstyrelsen, 2012). Handboken blir intressant på så sätt att den vänder sig till yrkesverksamma inom familjerättsliga processer, och blir därmed teoretiska verktyg och medel som omsätts i praktiken och får en betydande roll i en tvist. Det skapar också en förståelse för hur Sverige arbetar i familjerättsliga processer med ett barnperspektiv.

2.2 Barnperspektivet

Någon allmän definition av barnperspektivet finns inte. Precis som Sjösten (2014) anser att barnets bästa inte låter sig definieras tack vare den begränsning det skulle innebära för ärenden, kan barnperspektivet vara ett begrepp som är svårt att enas kring dess innehåll. I den lagförändring som kom 1997/98 lät regeringen arbeta fram en plan för hur barns rättigheter skulle stärkas i Sverige. I propositionen som senare kom att godtas, definierar man barnperspektivet genom att i första hand referera till barnkonventionens som sägs förmedla framförallt tre budskap: Barn ska respekteras, barn har fullt människovärde samt barns integritet. Utifrån en sådan utgångspunkt ämnar propositionen förklara barnperspektivet som de vuxnas ansvar att se och höra barnet, att hela tiden sträva efter att de åtgärder som rör barn ska vara utifrån barnets bästa. Att vuxna ska lyssna till och respektera barnet som en egen individ med egna rättigheter och uppfattningar (prop. 1997/98:182). Barnperspektivets roll i Sverige är därigenom hämtat från ratificeringen av barnkonventionen. Varför det blir angeläget att inte enbart se barnperspektivet som en egen enhet, utan att den står i förhållande till en internationell konvention vars undertecknade länder är skyldiga att följa och arbeta efter.

2.3 Vårdnadstvisten

Nedan presenteras en figur av hur processen i en vårdnadstvist kan se ut. Den är inte given av sin natur, utan kan beroende på diverse omständigheter ta olika riktningar. En del av de stämningsansökningar som kommer tingsrätten till handa kommer aldrig

så långt som till en huvudförhandling. Det kan bero på olika saker. Att en part t.ex. drar tillbaka stämningen, att föräldrarna remitteras till socialtjänsten för att genomgå samarbetsamtal eller att parterna når en kompromiss i muntlig förberedelse. Dock kan figuren nedan skapa en förståelse för hur processen kan se ut utan inslag av sådana omständigheter som nämns ovan.

2.3.1 Socialnämnden

I socialtjänstlagen förekommer för kommuner en skyldighet att erbjuda föräldrar möjlighet att gå i samarbetsamtal. Samtalen görs under sakkunnig ledning i syfte att för föräldrarna nå enighet i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge (5 kap 3 § första stycket SoL). Båda föräldrarna kan själva begära att få gå i samarbetsamtal, men även domstol kan uppdra åt socialnämnden att genomföra samarbetsamtal med parterna, detta utifrån att det ligger i barnets intresse. Att domstol ”remitterar” föräldrar till samarbetsamtal innebär dock inte att de behöver medverka om dem inte vill, det finns ingen möjlighet att utdela sanktioner för att förmå en förälder att delta (Socialstyrelsen, 2012). För att få gå i samarbetsamtal behöver föräldrarna inget beslut om bistånd ifrån socialnämnden. Däremot är en förutsättning för samtals

verkan att både parter har intresse av att delta. Syftet med samarbetsamtalen är således att föräldrarna ska enas kring gemensamma frågor om barnet, och på så sätt slippa en rättsprocess i domstol.

När ett ärende blivit en tvist i domstol, kan rätten uppdra åt socialnämnden förutom samarbetsamtal, även en upplysning i ärendet. En upplysning (6 kap 19 § andra stycket FB) innebär för socialnämnden att yttra sig i ärendet till domstolen om sådant som kan antas vara av betydelse för frågans bedömning, ibland inför ett interimistiskt beslut och ibland som underlag för domslut. Yttrandet kan te sig i olika omfattning beroende på den information socialnämnden anser sig ha i ärendet. I socialnämndens upplysning ska, så långt det är möjligt, barnets inställning vara kartlagd. I socialstyrelsens handbok för yrkesverksamma inom det familjerättsliga området berör man kontakten med barn som något att bemöta med försiktighet. I förhållande till en upplysning menar man även att förfarandet av en sådan sker snabbt, vilket innebär att barnets inställning inte kan redogöras för med samma förutsättningar som en vårdnadsutredning hade kunna gjort (Socialstyrelsen, 2012).

I de fall ett yttrande av domstol inte anses tillräckligt för bedömning i tvistefrågan kan socialnämnden uppdras att genomföra en vårdnadsutredning (6 kap 19 § tredje stycket FB). En vårdnadsutredning har ingen bestämd form för hur den ska se ut eller vad exakt den ska innehålla, vidare menar socialstyrelsen att i enlighet med en starkare etablering av barnperspektivet i lagstiftningen har vårdnadsutredningen allt mer kommit att belysa barnets behov för att sedan se hur pass föräldrarna efter deras förutsättningar kan tillgodose dessa.

2.3.2 Domstolen

Sveriges första barnlagstiftning anses ha införts åren 1917-1920. Dessförinnan hade förhållandet mellan barn och föräldrar reglerats av 1734 års lag. Barnlagstiftningen innehöll olika delar, b.la. barn i äktenskap. Lagen syftade till att ha barnets bästa som utgångspunkt. Begrepp som vårdnad kom att ersätta ord som föräldramakt, detta för att belysa föräldrarnas ansvar att tillgodose barnet en trygg uppväxtmiljö, genom detta betonades således föräldrarnas ansvar att ge barnet en god omsorg (Sjösten, 2014). Föräldrabalken trädde i kraft 1 januari år 1950 (prop. 1949:93), och har sedan dess genomgått ett antal reformeringar allt eftersom barnets intresse i relation till

föräldrarna sågs som eftersträvansvärt (Sjösten, 2014). Att barnets bästa hamnat mer i fokus kan också ses i hur lagtexterna formulerades, t.ex. 1983 års lagförändring i Föräldrabalken. Den kom att betona *barnets rätt* till umgänge med föräldern och inte, som tidigare, *förälderns rätt* till umgänge med barnet. Dessutom har föräldrabalken präglats av fortsatt många förändringar under 90-talet, och sedermera även 2000-talet. Vilka samtliga är att betrakta som principer införda för att se till barnets bästa och förstärka barnperspektivet (se t.ex. prop. 1992/93:139, 1994/95:224 och 2005/06:99).

Tingsrätter dömer med föräldrabalken som lagrum i vårdnadstvister. En vårdnadstvist kan innehålla ansökan om stämning om antingen vårdnad om barn, boende eller umgänge. Antingen samtliga tre eller t.ex. enbart fråga om vårdnad. Tingsrätter fattar interimistiska beslut, håller i muntlig förberedelse och slutligen även huvudförhandling. Parter, d.v.s. föräldrar, kan aldrig sanktioneras av tingsrätten för att inte följa åtaganden. Däremot kan en förälder dömas till att betala vite om han eller hon medvetet förhindrar barnets umgänge med den andra föräldern. Barnets bästa ska alltid vara avgörande för hur domstolen dömer i målet. Vad som är barnets bästa omfattas av en bred repertoar som understryker barnets rätt till b.la. kontakt med båda föräldrar, trygghet, omsorg, god fostran, utveckling, skydd från våld och övergrepp samt beaktan av barnets egen vilja och inställning. Samtliga förhållanden är tingsrätten skyldig att beakta i sin bedömning.

3 Tidigare forskning

Sammanfattningsvis är kunskapsfältet representerat av olika infallsvinklar. Dessa kan förstås genom att barnperspektivet uttrycks i termer av vad som är barnets bästa, som vidare sätts i relation till FN:s konvention om barnets rättigheter. Barnkonventionen blir en viktig aspekt för hur kunskapsläget kan förstås, då ratificeringen för Sveriges del inneburit att man implementerat principer om barnets bästa i lagtexter (se tidigare nämnda prop.). Fortsättningsvis pekar tillhandahållen kunskap på att barnets rätt att komma till tals oftare är en vision snarare än verklighet, gemensamt för samtliga presenterade discipliner är att de håller ett kritiskt förhållningssätt för hur barnets bästa egentligen genomförs.

3.1 Rättssociologiskt perspektiv

Annika Rejmer (2003) har avhandlat tingsrätters funktion i vårdnadstvister med utgångspunkt barnets bästa. Rejmer sammanfattar sina resultat genom att påvisa att det finns en påtaglig brist i hur barnets behov beaktas så som det förväntas. Därmed uppfyller man varken Sveriges åtaganden av FN:s barnkonvention eller barnperspektivet, så som det definieras av den svenska barnrättskommittén (ibid.). Rejmers (2003) studie är en intressant utgångspunkt för mig då den skrevs för 11 år sedan. Hur ser läget ut idag? Vidare anser Rejmer (2003) att professionella aktörers uppfattning om - och den faktiska tillämpningen av barnperspektivet i vårdnadstvister, skiljer sig avsevärt. 96 % av domarna och 78 % av socialsekreterarna uppger att barnet helt eller delvis är i fokus under handläggningsprocessen (ibid.). Ett resultat författaren vidare menar saknar substans då hennes dokumentanalys i samma studie visar ett motsatt förhållningssätt. En möjlig förklaring mellan upplevelse och handling, menar Rejmer (2003), kan tänkas ligga i att rättsväsendet tillämpar en annan definition av barnperspektivet. En annan förklaring kan tänkas vara att en konflikt uppstår när både föräldrars och barns intresse/behov ska samverka bredvid varandra (ibid.).

3.2 Barn i rättsprocesser

Ett känt problem som tycks vara återkommande i diskussionen om barnperspektivet (barnets bästa) är dess olika tolkningar och innebörder. Schiratzki (2014) väljer att tala om barnets bästa utifrån inskränt- och utvidgad bemärkelse. En utvidgad

bemärkelse kan förstås utifrån förhållanden som inte kan tillgodoses genom rättsliga processer. Exempel på detta är trygghet och god fostran. I en inskränkt bemärkelse härrör man istället till skydd för barn mot omständigheter vars följder har ett straffvärde, eller lagrum som avser barns välfärd. Detta fortsätter Schiratzki (ibid.) knyta an till genom att tillämpa begreppen i en fråga om rättslig- eller utomrättslig standard. Barnets bästa åberopas i skilda sammanhang och har därför olika förutsättningar för att låta sig implementeras och motiveras.

I den rättsliga standarden kan man tala om barnets bästa i en inskränkt bemärkelse, vilket av Schiratzki (2014) anses vara den ”lägsta” graden av uppfyllandet av barns behov. I en sådan rättslig kontext är barnets bästa snarare ett rekvisit och ett motiv för domar och beslut, vilket således innebär att hur barnets bästa beaktas också begränsas i sitt sammanhang. Den utomrättsliga standarden åsyftar till barnets bästa i en utvidgad bemärkelse som kan kännetecknas av de behov ett barn behöver av kärlek, trygghet och omsorg. En sådan utgångspunkt förstås bäst i relation till den inskränkta genom att konkret säga att kärlek inte går att tillförsäkra genom en juridisk process (ibid.).

Schiratzki (2014) menar således att barnens rätt i en utomrättslig standard är svår att applicera i frågor som rör rättsliga beslut. Även om ambitionen kan vara sådan, innebär det samtidigt att principer som att vara lika inför lagen sätts i gungning, men också en påtaglig förutsägbarhet i ärenden (ibid.). I vårdnadstvister där barnets bästa ska beaktas kan det alltså sett till Schiratzkis (2014) diskussion om utomrättslig standard vara svårt att tillämpa sådana aspekter av barnets bästa. Vilket man sedermera från tingsrättens sida faktiskt gör när man motiverar sina domskäl, exempel på detta är hur domstolen återkommande ser till att barnet blir tillgodosett behov så som lycka och omsorg.

3.3 Barnets rättigheter

I en artikel skriven av Lucinda Ferguson (2013) tar diskussionen om barns rättigheter en djupare utgångspunkt. Författaren diskuterar inte enbart innehållet eller hur dessa rättigheter kan tolkas beroende på kontext, utan funderar även hur barns rättigheter trots allt är skapat och format genom en vuxens perspektiv. Barns rätt indikerar att

barn är särskilda individer i behov av särskilda rättigheter, vilket författaren vidare menar beror på att barndomen i sig är ett konstruerat fenomen där barnet ses som sårbart och icke självständigt. Vilket således benämner statusen för barn. Vidare kan man utläsa ett förvisso kritiskt förhållningssätt till barns rättigheter, Ferguson anser inte att barns rättigheter i sig är något som är fel, utan det som är problematiskt anser hon är att det saknas ett barnperspektiv i just barns rättigheter. Samtidigt kan barns (specifika) rättigheter vara ett respektfullt uttryck för barns sårbarhet, värdighet och att rättigheterna står i relation till barn som individ och således uppstår mänskliga rättigheter som alla andra (ibid.). Fergusons bidrag till kunskapsfältet anser jag blir relevant då barnets bästa genomförs, oberoende av omständigheter, av vuxna människor.

3.4 Barns deltagande

I en jämförande studie av Rešetar & Emery (2008) undersöks utvalda europeiska länders skillnad mellan praktik och teori i frågor som rör rättsliga processer. Studien avgränsas till familjerättsliga fall så som vårdnadstvister. Sverige, som är representerat i studien, beskrivs av författarna med stöd av Jänträ-Jaareborg inte förmå yngre barn uttrycka deras åsikter i mål som rör vårdnad, boende och umgänge. Vidare framhåller författarna det faktum att berörda barn heller inte är representerade av en neutral aktör i konflikten som kan förmedla eller hjälpa barnet att uttrycka sig. Studien ger uttryck för att barnets icke deltagande i rättsprocessen med stor sannolikhet kan anses bero på att inte låta barnet hamna i en situation där han eller hon tvingas välja mellan sina föräldrar. Vilket således har för de europeiska domstolarna inneburit att barnet inte ges möjlighet att ge uttryck för deras åsikter i mål om vårdnad, då det vidare kan tas för att lämna barnet med ett ansvar som egentligen åligger de vuxna (ibid.). Rešetar & E. Emery fångar upp viktiga aspekter av ett dilemma att integrera barn i den mån de faktiskt har rätt till, samtidigt som det kanske inte alltid är till barnets bästa.

Barns (icke) deltagande har också genom Dahlstrand (2004) förklarats genom liknande faktorer som Rešetar & Emery (2008) belyser. Att barn inte integreras i familjerättsliga processer är enligt Dahlstrand att tolka som myndigheters sätt att skydda barn. I Dahlstrands (2004) undersökning där hon låtit domare deltagit i

enkätundersökningar framkommer det att ytterst få domare ställer sig positiva till att barn, genom principen om barns bästa och rätt till delaktighet, deltar med egna åsikter och uttryck.

4 Metod & Material

Jag utgår från ett myndighetsperspektiv i min studie. Jag intresserar mig för hur barnperspektivet beskrivs och karaktäriseras av tingsrätten i vårdnadstvister.

Min ontologiska ståndpunkt kan förstås av den konstruktivistiska synen av verkligheten som skapad genom det sociala samspelet, och därmed något som står under förändring. Den konstruerade verkligheten är heller inte slutgiltig, vilket gör det viktigt att förhålla sig till vilken kontext min studie tar sig uttryck i (Bryman, 2008). Vissa inslag av den hermeneutiska tolkningstraditionen kan också antas göra sig gällande i min studie, detta då hermeneutiken bland annat betonar ett medvetande om vilken kontext ett dokument har producerats i (ibid.). Syftet är inte att ta ställning till vad som föranlett en vårdnadstvist, eller vilken förälder som kan tänkas vara mer lämplig i yrkandet, utan enbart om och hur ett barnperspektiv gör sig i rättsfall.

4.1 Val av metod

I min studie kommer jag att använda mig av en kvalitativ metod. Intentionen är att genom tingsrättens domar i vårdnadstvister synliggöra och undersöka hur domstolen tillämpar ett barnperspektiv i huvudförhandlingar. Den kvalitativa metoden och ett induktivt förhållningssätt är att föredra då jag inte har en hypotes om hur det förefaller sig vara, utan snarare vill undersöka hur och om ett sådant perspektiv kommer till tals i mål rörande frågor om vårdnad/boende/umgänge.

Då det är domar, d.v.s. texter jag kommer att studera för att kunna besvara mina frågeställningar är en innehållsanalys den metod jag kommer använda mig av. Textanalyser är ett användbart verktyg för att studera sådana förhållanden som jag avser att göra, detta utifrån att den skrivna texten kan antas ge uttryck för rådande föreställningar i samhället, som vidare också bygger upp och upprätthåller identiteter i samhället. Detta ställer också en fråga om hur väl dokumenten kan antas spegla verkligheten, vad säger domarna egentligen och hur förhåller sig dem till dess mottagare och samhället i stort? (Boréus, 2013; Bryman, 2008). Texter är fortsatt intressanta att studera då dessa också skapas och formas i ett visst sammanhang,

varför det går att se att studien blir naturlig och motiverad i förhållande till konstruktivismen, hermeneutiken och kvalitativ metod som verktyg.

4.2 Metodens förtjänster och begränsningar

Mina frågeställningar och syfte med studien är inte förenligt med den kvantitativa metoden, på så sätt att den kvantitativa metoden i första hand är behjälplig i de fall man avser att mäta t.ex. samband (Ahrne & Svensson, 2013). Att applicera en kvantitativ metod på min studie skulle med hänsyn till den uppsatta tidsramen inte heller vara möjlig, det skulle dels innebära att jag skulle behöva läsa fler rättsfall än vad den kvalitativa metoden kräver vilket med hänsyn till studiens omfattning inte är realistiskt. Den kvalitativa metodens förtjänster går att motivera utifrån dess strävan efter att undersöka och tolka de fenomen som kommer forskaren till känna i en specifik kontext (Bryman, 2008) Ingen tolkning är mer sann än den andra, varför det blir relevant att synliggöra och presentera vad som framkommer i undersökta rättsfall, snarare än att försöka finna en slutgiltig sanning.

4.3 Urval

Studiens empiri består av femton rättsfall som rör vårdnadstvister. Ett av rättsfallen har fått plockats bort då det avhandlade en fråga om vårdnadsöverflyttning och inte en vårdnadstvist. Empirin består således av 14 stycken rättsfall som är inhämtade från närmsta tillgängliga tingsrätt¹. En avgränsning av urvalet har gjorts efter aspekter av ålder på barn, substans i domar räknat på antalet sidor samt att alla varit uppe i huvudförhandling under år 2014 januari till november månad. Dock har inte samtliga gått att förverkliga i inhämtandet av empirin. Avgränsningen är gjord av en tjänsteman på tingsrätten, vilket har således påverkat urvalet som är att klassa som slumpmässig.²

De avgränsningar som gjorts i studien är att rättsfallen berör vårdnadstvister där barn omfattas. Sedermera var tanken att åldern på berörda barn skulle vara fem till tio år gamla, detta gick inte att förverkliga. Barnen är i åldrarna två till sjutton år gamla,

¹ Samtliga rättsfall inhämtades innan bearbetning av data påbörjades.

² Tjänstemannen hade inte möjlighet att följa mina kriterier, utan tycks ha valt ut rättsfallen slumpmässigt.

medianåldern för barnen är 9,5 år. Rättsfallen berör sammanlagt 25 barn. I de 14 rättsfall som analyseras är fem rättsfall barn med syskon, och nio rättsfall familjer med ensam barn. En sista avgränsning är att samtliga rättsfall berör vårdnadstvister som avgjorts i tingsrätt under år 2014.

4.3.1 Urvalsprocess

För att inhämta rättsfall från vårdnadstvister krävdes kontakt med närmsta tillgängliga tingsrätt. I första hand vände jag mig dit personligen för att framföra vilka särskilda avgränsningar jag önskade att rättsfallen skulle väljas utifrån. Jag kom i kontakt med en person som arbetade i receptionen. Efter att tingsrätten enligt uppgift tagit bort den allmänna datorn, kunde jag inte själv söka igenom och välja ut rättsfall utifrån mina kriterier. Tjänstemannen tog på sig ansvaret att välja ut rättsfall åt mig efter mina kriterier samt maila dessa till mig. Efter ca två veckors tid kontaktade jag tingsrätten per telefon då jag ännu inte hade fått rättsfallen skickade till mig. Jag blev då försäkrad om att detta skulle göras snarast. När jag mottagit samtliga rättsfall på mail fanns även ett PM där det framkom att tjänstemannen inte hade möjlighet att tillgodose mina önskemål om vilka kriterier rättsfallen skulle väljas utifrån. Den enda avgränsningen som tjänstemannen hade gjort var att välja rättsfall från år 2014. Detta påverkade intentionen att avgränsa studien efter den uppsatta tidsramen, men har genom studiens gång inte visat sig vara ett hinder för studiens genomförande.

4.4 Bearbetning av material och analys

Bearbetningen av materialet har gjorts genom uppsatta variabler. Dessa variabler är utformade till frågeställningar som kan förstås som frågor jag ställer till de rättsfall jag läser. Dessa presenteras nedan:

- Har barnet kommit direkt till tals, och framkommer det i domen?
- Vilka beskrivningar om barnet går att hitta och vad innehåller respektive uttalande?
- Vem säger vad i domen? Vilka olika röster kommer till tals?

Frågeställningarna är motiverade utifrån föreställningarna om barnets bästa som inte bara skyddsvärda, utan också som principer som ska beaktas i alla ärenden och frågor

som rör barn. Frågorna är på så sätt motiverade av svensk lagtext samt FN:s konvention om barnets rättigheter, som Sverige åtagit sig att följa.

Bearbetningen av materialet består av att läsa igenom rättsfallen flera gånger. Jag har använt mig av överstrykningspennor för att markera föräldrars uttalanden respektive professionellas (eller andra aktörers) uttalanden. De professionella aktörerna består av framförallt tingsrätt, och i vissa fall vittnesmål från andra referenter som t.ex. utredande socialsekreterare. Jag har valt ett sådant tillvägagångssätt för att skilja föräldrar och andra aktörer åt för att lättare kunna identifiera mönster utifrån de uppsatta variablerna som nämns ovan.

Efter att ha låtit texten själv besvara mina variabler har ett resultat kommit till. Fortsättningsvis har analysen sedan gjorts genom att applicera valda teorier på mitt resultat, det har således gått att hitta utmärkande mönster och mer eller mindre förekommande förhållanden i rättsfallen. Rubriksättningen i avsnittet om resultat speglar alltså de jag funnit i de undersökta domarna, rubriksättningen i analysavsnittet avser beskriva vilka tyngdpunkter som gått att urskilja när teorin har applicerats på resultat.

4.5 Litteratur

Att orientera sig i kunskapsfältet har visat sig krävt ett bredare förhållningssätt än till det specifika begreppet ”barnperspektivet”, vilket gjort att sökorden utvidgats för att generera mer träffar. Jag har använt mig av databaserna Libris, SwePub och EBSCOhost. Sökorden har varit ”children’s rights”, ”barnperspektivet”, ”law” samt ”custody battle”. Följande har genererat i litteratur vilka främst varit internationella artiklar, svenska avhandlingar och böcker. Vilka samtliga bidragit med en ökad kunskap om barnets bästa i relation till rättsprocesser samt en uppenbar relation till de mänskliga rättigheterna i form av FN:s barnkonvention.

4.6 Reliabilitet och Validitet

I fråga om reliabilitet och validitet i kvalitativ forskning bör nämnas att olika forskare angriper dessa olika. Som nämns i Bryman (2008) så finns skilda läger i hur dessa bör tillämpas beroende på om studien är kvantitativ eller kvalitativ (ibid.).

Fortsättningsvis är dessa ändå viktiga kriterier för bedömningen av samhällsvetenskapliga studier.

4.6.1 Reliabilitet

Reliabilitet avser att mäta tillförlitligheten i hur pass möjligt det är att replikera resultatet från en studie. Kvalitativ forskning berör dock i första hand inte frågor som rör mätning av ett fenomen. Bryman (2008) har tolkat LeCompte & Goetz som förtydligar och definierar begreppen i förhållande till reliabilitet ur en kvalitativ kontext, detta genom att tala om *extern* och *intern* reliabilitet. Den externa reliabiliteten förstås, som nämnts, till huruvida en studie kan replikeras, vilket är problematiskt i en kvalitativ studie då förutsättningarna för en sådan är beroende av vilken social kontext och miljö den är gjord i (ibid.). Att studien är betingad av vilken miljö den verkar i är att ta hänsyn till då samhället är under fortlöpande förändring.

Den interna reliabiliteten beskrivs utifrån att forskarlaget har en gemensam idé om hur de ska tolka vad som ses och hörs under studien. Det tycks saknas en från LeCompte & Goetz (Bryman, 2008) alternativ tillvägagångssätt när forskaren är ensam i sin studie. Dock vid en närmare titt på jämförelsen med interbedömarreliabilitet (ibid.) kan en enskild forskare i förhållande till den interna reliabiliteten anses behöva vara noggrann med att hålla en kontinuitet i sin tolkning av vad som kommer forskaren till känna. I förhållande till min studie blir det därför viktigt att hålla fast vid de begreppsdefinitioner som jag relaterar till samt utifrån den externa reliabiliteten se till att de dokument jag avser att studera vara aktuella för tiden för studien. Dock är inte de undersökta rättsfallen avsedda att låta sig studeras i fråga om att finna hur ett barnperspektiv används av tingsrätten, utan rättsfallens syfte får anses vara att presentera vad som framkommit i huvudförhandlingen samt lämna ett för parterna domslut i målet. Detta i sig kan anses påverka reliabiliteten. Studiens tillförlitlighet återfinnas ändå i rättsfallen, samtliga är dokument vilket innebär att empirin i sig aldrig skiftar, enbart individen som gör analysen. Därför är beskrivningen av hur jag bearbetar min empiri saklig för att studien ska låta sig upprepas med rätt förutsättningar. Studien är beroende av vilken kontext den verkat i, detta eftersom den bygger på svenska förutsättningar utifrån rättsväsendet vad gäller både rättsliga processer och lagtext.

4.6.2 Validitet

Likt ovan kan validitet förstås ur en *intern* och *extern* aspekt. Validitet är en fråga om huruvida man mäter det man avser att mäta. Den interna validiteten lägger en viktig aspekt i att det man studerar, de begrepp och de teorier som utvecklas gentemot det man observerar - har en god överensstämmelse. Den externa validiteten avser vidare hur resultaten kan appliceras i andra miljöer och situationer, något som LeCompte & Goetz (Bryman, 2008) vidare menar är problematiskt för kvalitativ forskning, då empirin ofta är begränsade av sitt urval (ibid.). Kriteriet av att hålla en validitet i min studie ämnar jag försöka uppnå genom att i den mån det är möjligt, och att även ambitionen ska vara att både observation och teori håller en god överensstämmelse för vilka resultat jag får.

4.7 Etiska överväganden

Min studie bygger som nämnts på domar. Då domar är offentliga dokument åligger det etiska övervägandet, och ansvaret, i första hand på myndigheten. Etiska principer som t.ex. samtyckeskrav är inte möjligt att tillämpa på min studie då jag, som nämnts, arbetar med redan publicerat material. Detta förhållande är jämte vetenskapsrådets forskningsetiska principer där man b.l.a. menar att ett samtycke inte behöver inhämtas när material tagits från myndigheter (Vetenskapsrådet, 2009).

En etisk aspekt är fortsättningsvis viktig i fråga om *hur* jag använder mig av materialet. Min studie avser inte att undersöka parterna i ärendets personliga förhållande, dock är det ändå något som kommer mig till känna. Med hänsyn till konfidentialitetskravet och nyttjandekravet är min avsikt därför att aidentifiera de material som jag kommer att använda i min analys, och även förtydliga att materialet enbart kommer att användas till följande studies syfte. En god forskningsetik kan främjas genom att hålla en hög transparens i studien. Avsikten är därför att förtydliga och vara noggrann i min beskrivning hur arbetsprocessen har gått till, t.ex. i bearbetning av material. En sådan beskrivning kan tänkas bidra med ett etiskt perspektiv på hur jag förhåller mig till de domar jag undersöker.

För att inte röja identiteten genom att hänvisa till rättsfallens målnummer, har jag låtit numrera domarna för att tilldela dessa vad som kan beskrivas som en etikett (Bryman

2008). Domarna är slumpmässigt numrerade från 1-15, vilket innebär att det inte finns någon särskild avsikt med varför ett rättsfall har ett särskilt nummer. I de rättsfall jag har refererat till genom att citera direkt ur texten, har jag även, för att inte röja identiteten på parterna, bytt ut förekomna namn mot ”barn 1, barn 2, barnet”, och ”föräldrar, elevassistent” och dyl.

5 Teoretiska utgångspunkter

5.1 Socialkonstruktivism

Den socialkonstruktivistiska traditionen beskriver verkligheten som socialt överenskommen, men samtidigt en verklighet som står under möjlig förändring (Bryman, 2008; Jönson, 2010). Som perspektivansats är socialkonstruktivismen formad ur en ontologisk ståndpunkt – en fråga om vad som ”finns”. Konstruktivismen är, som nämnt ovan, en ansats och idé om verkligheten som formulerad och skapad i sin kontext. Den ifrågasätter att kategorier i samhället är på förhand givna och inte skulle vara föremål för förändring. Den konstruktivistiska ansatsen rymmer en, för mig, förvisso frustrerande slutsats - verkligheten kan aldrig anses vara slutgiltig. Vilket vidare kan innebära för läsarens del en frustration över att resultat kan bli intetsägande om det ändå tycks kunna förändras. Dock anser jag att konstruktivismen som perspektivansats är att föredra för min studie, till exempel då jag genom en snabb överblick av lagförändringar sett att implementeringen av just barnperspektivet skett och ökat gradvis genom åren, vilket kan ses vara ett i ledet med den synen på verklighet som ett socialkonstruktivistiskt perspektiv framhåller.

5.2 Ethos, Pathos & Logos

Ethos, pathos och *logos* är alla begrepp hämtade från den klassiska retoriken. Trots att det redan innan antiken fanns en idé om den retoriska konsten tar jag utgångspunkt ur Aristoteles tes. Aristoteles tycks av vad som framkommer i litteraturen vara den som slog huvudet på spiken när han formulerade triaden *ethos, pathos* och *logos* som alla utgör en del av retoriska bevismedel. Att tala om bevismedel och kommunikation kan tyckas vara långt ifrån vad vi känner till om hur budskap förmedlas. Men när vi gräver djupare och låter retoriken ta plats med inslag av Aristoteles, Kjeldsen (2008) & Lindqvist Grinde (2008), kan vi hitta förklaringar till varför dessa två samverkar. En talare, oavsett om denne talar inför en publik eller genom en text, har ett syfte och ett budskap denne vill förmedla. För att övertyga dem som läser texten finns för författaren olika tillvägagångssätt att väcka en sådan lusta hos de som är mottagare (Kjeldsen, 2008; Lindqvist Grinde, 2008). Ett sådant angreppssätt har låtit sig förklaras genom Aristoteles ”icke-retoriska och retoriska bevismedel”. Domstolen talar till samtliga involverade parter i en process genom sitt domslut. I rättsfallen går

att finna hur tingsrätterna motiverar skälen till sitt beslut, och vad som återges i rättsfallen kan för läsaren antas skapa en idé om vad domstolen tycker är relevant för målet.

5.2.1 Icke-retoriska bevismedel

Det finns olika tillvägagångssätt för att förmedla budskap och därigenom övertyga sina åhörare. De icke-retoriska bevismedlen omfattas av aspekter som för talaren *inte* går att förändra, det kan med andra ord anses vara konstanta. Det definieras av skeenden som är utom räckhåll för förändring, aspekter av den egna personen så som kön, bildningsnivå, etnicitet är exempel på detta som inte förändras när en text författas eller en talare kliver upp på podiet. Vidare nämns även lagtext och vittnesmål som icke-retoriska bevismedel, detta för att det är något författaren inte kan ändra på (Lindqvist Grinde, 2008).

Varför detta är relevant är således hur den som läser uppfattar texten beroende på vilka bevismedel som används för att framhålla textens budskap. De icke-retoriska bevismedlen är hämtade utifrån. Vittnesmål i det här fallet inbegriper inte enbart, som det låter, hörda vittnen. Utan härtill räknas även skriftliga dokument, vetenskapliga studier och utlåtande från personer med specialistkompetens. Att lagtexter ses som icke-retoriska blir för studiens del en viktig aspekt. Att lyfta fram lagtext som argument kan enligt Lindqvist Grinde (2008) tyckas bli innehållslöst, då dessa redan är formulerade och oföränderliga. Vad som då blir avgörande för författaren av texten är hur denne klarar av att skapa förtroende i de bevisen, t.ex. lagtexter, hon presenterar i syfte att övertyga läsaren (*ibid.*).

Trovärdigheten i sådana vittnesmål som nämnts ovan varierar beroende på mottagaren. Är det möjligt att för läsaren eller en part ifrågasätta trovärdigheten i ett specialistutlåtande i en dom. Kan fallet vara så att det kräver vissa kunskaper för att överhuvudtaget förstå resonemanget. Samtidigt kan sådana kriterier låta trovärdigheten minska då utlåtanden, oavsett specialistkompetens, kan ha gjorts av vissa intressen eller genom en moralisk förpliktelse. Följande argument menar Lindqvist Grinde (2008) är möjliga att applicera både i syfte att ifrågasätta men också stärka trovärdigheten hos den som förmedlar ett budskap (*ibid.*). Vad som blir intressant härigenom är att det genom Kjeldsen (2008) går att titta med andra ögon på

Lindqvist Grindes (2008) kriterier för att ifrågasätta trovärdigheten. Kjeldsen (2008) menar att det samtida samhället innebär för människan ökade inslag av specialistkompetens och en viss komplexitet. Han menar vidare att då människans upplevelser är i mångt och mycket baserade på andrahandsinformation och inte direkta erfarenheter. Människan är helt enkelt tvungen att lita på den person, eller myndighet som förväntas eller har kunskap i det fenomenet personen själv inte har genomlevt (ibid.). Med det sagt kan jag därigenom se att mottagaren kanske inte har möjlighet att ifrågasätta trovärdigheten i vad som kommer en till känna.

5.2.2 Retoriska bevismedel

Aristoteles formulerade *ethos*, *pathos* och *logos*. Begreppen låter sig förklara talarens karaktär, hur denne berör mottagarens känslor och vilka sakskaäl som används för att underbygga ens påståande (Lindqvist Grinde, 2008).

Människan bedömer inte enbart vad som sägs, utan även vem som säger det *Ethos* behandlar författarens karaktär. Människan besitter förkunskaper, dessa menar dock den klassiska retoriken, genom Aristoteles, inte når innebörden av ethosbegreppet. Författarens karaktär är enbart beroende av den givna situationen, vilken den visar upp eller konstruerar när han förmedlar sitt budskap (Lindqvist Grinde, 2008). På så sätt kan på förhand givna antaganden om en person inte spela någon roll för hur mottagaren låter sig påverkas av det den läser. Samtidigt, som Kjeldsen (2008) menar, säger det allmänna förnuftet att det är svårt att undgå sina egna värderingar och fördomar när vi hämtar in nya intryck (ibid.). *Ethos* skapas genom de val författaren gör, vilka ord som används för att uttrycka sig och vilka argument som blir viktiga. Ethos inbegriper även hos talaren tre olika dimensioner av förhållningssätt. Dessa dimensioner är kompetens, moral och god vilja (ibid.), vilka alla förekommer olika mycket, och är således inte beroende av varandra för att kunna identifiera hos en talare. Syftet med dimensionerna är att tydliggöra vad som kan antas ligga bakom det budskap författaren strävar efter att föra fram. Är det genom god vilja, enastående kompetens eller kanske moral som trovärdigheten för författaren ökar i läsarens ögon?

Pathos. Att nå ut till verkligheten och förmedla en övertygelse kan genom *pathos* förklaras utifrån betydelsen av att de känslor som väcks hjälper läsare att känna med

författarens budskap. Lindqvist Grinde (2008) menar att det är känslorna, och inte förnuftet som låter styra vad människan vill. Vidare förklaras känslorna som ett starkt vapen att vilka kan sätta läsaren i ett känsloläge som förmår denne att låta sig övertygas. Författaren står inför en specifik situation, där han själv behöver reda ut vilka personer som kommer att motta och läsa texten, genom att synliggöra det kan de också uppenbara sig mer naturligt vilka känslor författaren behöver förmedla för att få sympatier av läsaren. Vidare refererar Lindqvist Grinde (ibid.) till Aristoteles när han talar om betydelsen av att vara medveten om människans känslspann. Ett exempel på detta är hur ”hopp och fruktan” kan väckas hos läsaren. Där fruktan är en föreställning om överhängande fara (ibid.), vilket i denna studie kan förstås genom att tingsrätten t.ex. dömer på ett visst sätt för att undvika den fara som lurar om annat beslut tas.

De argument som anges för att ge stöd åt sin tes förstås genom *logos*. Lindqvist Grinde (2008) tolkar Aristoteles när han beskriver att retoriken består i en förmåga att identifiera och ge styrka till motsatta argument som kan uppstå. Två argumentationsformer, entymem och paradigm, förklaras där den tidiga handlar om att övertyga genom att berätta att något bör ske - och den senare genom att berätta kring ett enskilt fall som går att relatera till (ibid.). *Logos* skapas genom *ethos*, och tvärtom, detta anser Kjeldsen (2008) genom att författaren väljer sina argument och hur dem ska användas, detta i sig bidrar till att vi skapar en karaktär (ibid.). Detta kan i sig vara ett sätt att förstå den triad Aristoteles beskrev *ethos*, *pathos* och *logos* i förhållande till.

Sammanfattningsvis utgör följande presenterade begrepp en förståelse för hur en talare genom sin karaktär och trovärdighet önskar övertyga eller härleda sina åhörare i den riktning denne önskar. Varför detta blir viktigt att bära med sig in i analysen där resultat och teori verkar för att skapa en förståelse för på vilket sätt undersökta rättsfall beskriver hur tingsrätter använder sig av begreppet barnperspektivet i vårdnadstvister. Talare och/eller författare som förekommer ovan representerar i det här fallet tingsrätten.

6 Resultat

I följande avsnitt kommer jag att presentera vad som framkommit i bearbetningen av mitt material. I huvudsak har det gått att identifiera åtta förhållanden för hur barnperspektivet kan förstås tillämpas i de undersökta rättsfallen.

I rättsfallen går som nämnt att utläsa åtta förfaranden. Beaktansvärt är att samtliga är formulerade ur tingsrättens perspektiv genom att domarna författas av tjänstemän inom rättsväsendet. Det innebär förenklat att vad som beskrivs i domarna är en av tingsrättens tolkning av vad som framkommit under tvistens gång. Det är information från stämningsansökan, muntlig förberedelse, vårdnadsutredning samt huvudförhandling. Det är givetvis viktigt att också hålla dörren öppen för annan information som kan ha kommit domstolen tillhanda genom kontakt utöver de formella moment som nämndes ovan. T.ex. telefonsamtal med advokat, föräldrar, socialtjänst eller övriga.

6.1 Barnets röst

I samtliga undersökta rättsfall framkommer att inget av de berörda barnen har blivit hört under huvudförhandling. Att barn inte har deltagit under en sådan förhandling låter sig heller inte av domstolen nämnas varför så är fallet, inte tycks det av domen kunna utläsas att någon part önskar att barnet ska höras, eller ett resonemang om för- och nackdelar. Det går att i domarna se att barnets röst kommer till tals enbart genom andra personer. Dessa är i majoriteten av rättsfallen genom föräldrar, samt i enstaka fall av andra aktörer så som vittnesmål från skolpersonal, utredande socialsekreterare eller information från vårdnadsutredningen. I de fallen barnets inställning redogörs för i huvudförhandling lämnas det inte utan kompletterande uppgifter så som andra aktörers uppfattning av barnets mående, eller en specifik händelse som kan låta sig beskriva barnets potentiella inställning.

I ett av rättsfallen har barnsamtal hållits i vårdnads- och umgängesutredningen av socialnämnden. Barnet har där, enl. uppgift, uttryckt att hon vill träffa sin pappa och bo växelvis för att det ska bli rättvist. Barnets uttryck lämnas dock inte ensamt, utan

jämte utredares observation om att den unge ska ha gjort ett oroligt intryck hemma hos fadern, etc. Detta återger domstolen i sina domskäl, samt att den unge är

” [...] endast åtta år och vad hon uttryck om växelvis boende kan därför även av det skälet inte tillmätas någon avgörande betydelse.” (Rättsfall nummer 7, 2014)

6.2 ”Trygghet och god omsorg”

Det förekommer en del generella beskrivningar av barns behov av samtliga aktörer som är del i huvudförhandlingen, alltså både domstol och föräldrar, och i vissa rättsfall andra professionella aktörer. Dessa beskrivningar görs ofta genom slentrianmässiga begrepp så som att barn är i behov av ”trygghet”, ”känslomässiga behov” och en ”god omsorg”. Följande två citat kan gestalta detta:

” [...] fadern verkar sakna insikt i barnens behov av trygghet och förutsägbarhet [...]”
(Rättsfall nummer 7, 2014)

och

” [...] inte förmår tillgodose barnens behov av vare sig känslö- eller omvårdnadsmässigt och inte heller tillgodoser barn 1:s särskilda behov av stöd och hjälp samt barnens behov av en nära och god kontakt med fadern.” (Rättsfall nummer 4, 2014)

Dessa kan anses ta en slentrianmässig karaktär då ingen aktör utvecklar vad som t.ex. är ”trygghet” för det specifika barnet, vidare finns dessa begrepp på ett eller annat sätt med i alla undersökta rättsfall, dock inte i de rättsfall där parterna har enats.

6.3 Orsak, handling och lösning.

I rättsfallen kan fokus antas ligga på föräldrarna i fråga om orsak, handling men också lösning på tvisten. Domskälen besvarar föräldrarnas yrkanden utifrån deras respektive förutsättningar att faktiskt kunna ta hand om sina barn. Vidare i fråga om föräldrarna ger rättsfallen ett intryck av att den förälder som blivit stämd ofta intar en försvarsposition, vilket ger läsaren en uppfattning om att denne ger svar på tal och tappar i och med detta bort ett barnperspektiv.

”För att en gemensam vårdnad ska kunna fungera är det nödvändigt att modern hittar andra vägar att hantera eventuell framtida oro för barnet [...]. Det är således nödvändigt att parterna fortsätter på den nu inslagna vägen med att utveckla ett välfungerande samarbete i frågor som rör barnet” (Rättsfall nummer 9, 2014)

och

”Uppgifterna om att barnen utsatts för bestraffningar om de besökt toaletten nattetid [...] stämmer inte. Fadern arbetar med larm och säkerhetsfrågor [...]. Han har gjort detta i syfte att kunna se vad barnen gör om det skulle uppstå något allvarligt bråk.”

”Fadern har haft svårt att acceptera att modern träffat en ny man. Fadern har inte känt sig accepterad av moderns mor [...]” (Rättsfall nummer 12, 2014)

6.4 När föräldrarna är eniga

Ett annat intressant förfarande har visat sig i de rättsfall där föräldrarna kommit att enas i tvisten. I samtliga av dessa dömer tingsrätten efter föräldrarnas överenskommelse, med motiveringen att det är att anse som barnets bästa. Presumtionen är således att eniga föräldrar är ett likatecken med barnets bästa. I dessa rättsfall finns inte redogjort för, på samma sätt som i de övriga domarna, parternas talan och bakgrund. En redogörelse för vårdnadsutredningen saknas även i dessa fall, vilket skapar ett antagande om att utredningen här tappar en sådan maktposition som den annars antas erhålla i de fall föräldrarna är oeniga. Av vad som framkommer i rättsfallen håller domstolen i dessa ärenden inte en lika omfattande huvudförhandling, eller som framgår i vissa rättsfall, ingen huvudförhandling alls. I det senare förhållandet kan ärendet istället ha fortsatt tas upp i muntlig förberedelse.

” [...] beslut om att ställa in huvudförhandlingen och istället hålla en fortsatt muntlig förberedelse. Vid den fortsatta muntliga förberedelsen har parterna kommit överens [...]. Parterna har uppgett att det är deras uppfattning att vad de har kommit överens om är vad som är bäst för barnet.”

”Vid avgörande av frågor om vårdnad och umgänge ska barnets bästa sättas främst. Tingsrätten anser att vad parterna har kommit överens om i dessa frågor motsvarar vad som är bäst för barnet. Parternas överenskommelse ska därför läggas till grund för tingsrättens dom.” (Rättsfall nummer 14, 2014)

6.5 Professionella aktörers roll

Vidare har vi andra professionella aktörer som befinner sig i processen. Professionella i det avseendet att dem i sin yrkesroll är delaktiga i tvisten. Bland dessa hittar vi bl.a. förskolelärare och socialsekreterare. Genom vittnesmål, eller av domstolen refererade till, är dessa aktörer starka uppbärare av domstolens motiv till beslut. Aktörerna visar sig också ha en betydelsefull roll när dem tycks fylla de vaga begrepp som beskriver det specifika barnet i målet. De begrepp som genom de professionella får en substans, visar sig ofta härröra till barn som kan antas ha särskilda behov. Detta tycks domstolen fånga upp och refererar till sådana beskrivningar i sitt domskäl, vilket vid en bearbetning av samtliga domar inte tycks vara en regel, utan specifikt för just dessa fall där andra aktörer kliver in och uttalar sig om barnet.

”Mot denna bakgrund och då utredningen i övrigt – i form av uppgifter av såväl modern som av elevassistenten, som träffar barn 1 varje dag och barn 2 varje vecka – entydigt pekar på att barnen är hela och rena samt även i övrigt välvårdade finner tingsrätten att det helt sakas belägg för påståendet om omvårdnadsmissigheter”.
(Rättsfall nummer 4, 2014)

och

” [...] har barnen vidhållit att de utsatts för våld och kränkande behandling, vilket bekräftats av familjerättssekreteraren nn som utfört vårdnads-, boende- och umgängesutredningen. [...] tingsrätten finner med hänsyn till vad som framkommit att det är barnens bästa att de bor tillsammans med fadern såsom förordats i utredningen.” (Rättsfall nummer 12, 2014)

6.5.1 Vittnen

I vissa rättsfall går att utläsa att det under huvudförhandlingen har låtit höra vittnen. Vittnena består i majoritet av utredande socialsekreterare eller andra personer som kommit i kontakt med barnet genom skola eller sjukvård. Trots att vårdnadsutredningen tycks vara för tingsrätten den avgörande klossen i domslutet är dock socialsekreterares vittnesmål snarare undantag än regel i de domar jag har undersökt. I de fall där de lämnat vittnesmål, används de likt beskrivningen ovan, av tingsrätten som en nästintill ensamt motiv till varför bedömningen i ärendet görs. Aktörer som blir refererade är av tingsrätten att anse som starka legitima skäl till

varför domslutet ser ut som det gör, än starkare tycks de vara i de fall vittnen hörs under huvudförhandlingens gång.

”Det finns inte heller något i utredningen i övrigt som pekar på detta. *Elevassistenten har tvärtom berättat* om att barn 1 allt blir glad när hans mamma kommer och hämtar honom och att han är trygg med sin mamma. Mot denna bakgrund framstår faderns påstående i denna del som grundlöst.” [min kursivering] (Rättsfall nummer 4, 2014)

och

”Ingen av de åberopade förhörspersonerna har uttryckt någon oro för att fadern inte skulle klara av att ta hand om barnet på ett betryggande sätt.” (Rättsfall nummer 3, 2014)

6.6 Vårdnadsutredningen

För samtliga rättsfall är socialnämndens vårdnadsutredning avgörande för hur domstolen dömer i ärendet. I samtliga undersökta rättsfallen, bortsett från de fall föräldrarna enats, har domstolen fattat beslut i samförstånd med vårdnadsutredningen. Detta samförstånd uttrycks i vissa fall bokstavligen, det vill säga att tingsrätten själv i domen skrivit att deras bedömning är i linje med socialnämndens – eller låtit vårdnadsutredningen fungerat som en utgångspunkt för domstolens resonemang och skäl till bedömning. Det står klart att vårdnadsutredningen är närvarande i alla rättsfall, trots att det inte är lagstadgat. Att vårdnadsutredningen åberopas även av föräldrar som bevis i förhandlingen kan anses förstärka bilden ytterligare av vårdnadsutredningen som en grund för domstolens bedömning.

”Den slutsats tingsrätten drar av utredningen i målet är att det är till barnets bästa att [...] och att således den gemensamma vårdnaden därför ska bestå”. (Rättsfall nummer 9, 2014)

och

”Av den vårdnads- och umgängesutredning som tingsrätten inhämtat, framgår att fadern enligt utredarnas bedömning visat på så uppenbara brister som förälder att det gör honom högst olämplig som vårdnadshavare eller boendeförälder.” (Rättsfall nummer 7, 2014)

7 Analys

Analysen är gjord med hjälp av de teoretiska utgångspunkter som studien fokuserar på. Den är uppdelad i rubrikerna nedan för att underlätta för läsaren hur teorin har låtit sig appliceras på de resultat som framkommit genom studien. Av de resultat som framkommit i studien har teorin låtit sig fokusera på vad som varit utmärkande och särskilt beaktningsvärda utifrån mina frågeställningar. Följande rubriksättning är således studiens resultat där teori nu låtit sig appliceras.

7.1 Professionella aktörer som bevismedel

Likt hur en talare vinner förtroende för sina åhörare, kan tingsrätten förstås bygga upp ett förtroende för deras domslut genom att lyfta in både muntliga och skriftliga vittnesmål som bevis för varför de dömer som de gör i frågan. I de undersökta rättsfallen har det gått att finna ett för tingsrätten återkommande mönster i hur dem använder sig av barnperspektivet. Genom att i sitt domskäl referera till andra aktörer som bevismedel (Lindqvist Grinde 2008; Kjeldsen 2008), låter sig tingsrätten på så sätt inte ta ansvar för de uttalanden de gör om beslutet är i linje med barnets bästa. Det är härigenom tydligt att tingsrättens motivering sällan står sig ensam, utan enbart genom andras argument och påståenden. Tingsrätterna kan antas använda sig av Aristoteles ”icke-retoriska bevismedel”, vilket är således att anse som bevis vilka är omöjliga att förändra, och faktiskt då inte heller lämnar utrymme för att låta sig ifrågasättas. Att lyfta in specialistkompetens, vilket socialnämndens utlåtande i det här fallet får anses vara, låter sig tingsrätten inte öppna upp för vidare diskussion. Studien har visat att vårdnadsutredningen har en oerhört viktig roll då den åberopas av alla parter, och är grund för beslut i samtliga rättsfall där föräldrarna själva inte enats. Detta gör utredningen till en oerhört viktig och bärande komponent för hela tvistens avgörande. När tingsrätten som nämnts ovan, låter utredningen vara faktor som inte gör sig möjlig att påverka – skulle en möjlig slutsats vara att tingsrätten befriar sig från ansvaret att vara en talesman för vad som är barnets bästa i det enskilda fallet. Det sker en förskjutning av ansvaret till socialnämnden, vilket ger socialnämnden tolkningsföreträde i dessa vårdnadstvister. Något som utgör en viktig maktaspekt i fråga om vem som för barnets talan, när denne själv inte tillåts göra det.

7.2 Hand i hand

Enade föräldrar har visat sig av tingsrätten vara en presumtion för barnets bästa. När föräldrar visat sig kunna kompromissa fram en gemensam lösning upphör tingsrätten motivera för varför något annat än just föräldrarnas förslag skulle vara barnets bästa. Att föräldrar dessutom ges tolkningsföreträde så fort det är eniga ställer frågan om barnets bästa av tingsrätten verkligen är kartlagt, så som är föreskrivet i lagen. Det pathos, alltså känslor, tingsrätten kan tros vilja väcka hos de som tar del av domen, är kanske en sådan känsla av ödmjukhet inför det ”heliga” föräldraskapet och parternas integritet genom att backa och låta föräldrarna bestämma. Tingsrättens karaktär av att vara ett normrationellt organ (se Svensson, 2006) ter sig en mjukare form när kärke och svarande förmås enas. Aristoteles menade att trovärdighet är möjligt att uppnå genom autencitet och att förefalla vara ärlig. Att erkänna sig inte ha kunskap om något, är så till vida att vara ödmjuk inför det vi anser inte kunna hantera på egen hand (Kjeldsen, 2008). Vilket tingsrätten skulle kunna anses göra när det i de undersökta rättsfallen hävdar att något annat än föräldrarnas kompromiss inte är i enlighet med vad som är att tolka som barnets bästa. Pondera att föräldrarna inte hade varit eniga, då hade barnets bästa kartlagts utifrån respektive förälders yrkanden, och därigenom individuella resurser, brister och förutsättningar för att ta hand om sitt barn. Dessa egenskaper eller händelser tillskrivs ingen betydelse när föräldrarna är eniga.

7.3 Vuxenperspektivet

Trots att föräldrabalken och praxis noga poängterar barnets rätt till föräldrar och inte tvärtom (6 kap FB), lämnar rättsfallen språkliga signaler om att tingsrätten håller de vuxna i fokus framför barnen. Föräldrar har skyldigheter och måsten gentemot sina barn, men aldrig rätt att kräva föräldraskap. Vilket kan genom de resultat som framkommit i studien inte anses vara ett förhållningssätt som ges uttryck för i de domar jag undersökt. Yrkanden, allra helst i frågan om vårdnad, består av argument om varför den ena föräldern har mer rätt än den andra till att ta hand om ett gemensamt barn. Det är också respektive förälders förutsättningar, jämte de bevismedel som presenteras, som tycks vara avgörande för tingsrättens dom, det senare vinner stöd av b.l.a. hur Rejmer resonerar om föräldrars förutsättningar i

vårdnadstvister (2003). Oenigheterna som en tvist består av visar genom de undersökta domarna att dem både uppstår och kan potentiellt lösas enbart genom föräldrarna. Barnen har inte del av konflikten på så sätt att dem är kärke eller svarande, men de är ändå part i målet.

Ferguson har gett uttryck för att barnets rättigheter redan från början bör hållas med en nypa salt, detta eftersom de är formulerade av vuxna (Ferguson, 2013). Ur en socialkonstruktivistisk ansats torde detta förhållande kunna förklaras utifrån olika aktörers uppfattning om vad som är barnets bästa. Lagtexten rymmer trots allt möjligheten att för domstolen vara flexibel i sin bedömning om vad som är barnets bästa. Synen på verkligheten som konstruerad är kanske inte alltför avlägsen i termer av vilket innehåll barnets bästa tillskrivs. Det faktum att tingsrätt och socialnämnd tillämpar olika lagrum i sin handläggning kanske får en viktigare betydelse när det formuleras av en part, och genomförs av annan. Det faktum att barnets rättigheter redan från början har en vuxen utgångspunkt lämnar så till vida inget utrymme för barnet att till fullo få gehör för sin vilja så länge det inte överensstämmer med de vuxnas föreställning om vad som är barnets bästa. Sjösten styrker detta genom sitt resonemang om att barnets önskan endast kan tillmötesgå när vuxna anser att det är vad som är det bästa för barnet (Sjösten, 2014). Ett förhållande som möjligtvis kan tänkas passa in på rättsfall nummer 6, där tingsrätten hävdar att barnets uttryckta vilja är i enlighet med domslutet.

7.4 Barnets röst – vision eller verklighet?

Samtliga professionella aktörer, av vad man kunnat utläsa i litteraturen och undersökta rättsfall, säger sig vara aktsamma för att låta barn bli delaktiga i en tvist (Socialstyrelsen, 2012). I socialstyrelsens handbok föreskrivs utredande handläggare att med noggrannhet överväga syftet med att hålla barnsamtal. Det ska vara utrett för vilka skäl ett sådant ska hållas, samt om sådan information från barnet är till nytta för tingsrätten i huvudförhandlingen. Redan där, upplever jag, att texten framhåller en negativ klang i att inkludera barnet. Ord som ”aktsamhet” och ”noga utrett” avskräcker kanske mer än tillåter. Både socialtjänst och tingsrätt menar att barnen ligger i en lojalitetskonflikt (Rejmer, 2003), och likt Resetar & Emery (2008) påtalar,

kan en anledning vara att vuxenvärlden inte vill ge barnet något som kan uppfattas som ansvar över en situation som egentligen tillhör de vuxna.

Det innebär inte nödvändigtvis att barnets rättigheter diskvalificeras, tvärtom kan det snarare vara ett uttryck för att barn är skyddsvärda, allra helst då dem inte är en juridisk person i detta avseende. Detta, jämte barnkonventionens artikel 12, bör göra det åtråvärt för tingsrätterna att beakta barnets bästa. Ett tidigare exempel i den här studien visar att i ett fall har barnets vilja verkat i linje med tingsrättens dom, åldern på det barnet var 14 år. Att åldern har betydelse för huruvida barnet tillåts komma till tals vittnar litteraturen om (se Dahlstrand, 2004; Sjösten, 2014). Barnkonventionen säger att barnet ska ges rätt att uttrycka och bilda sin egen åsikt, med förutsättningarna att han eller hon *kan* göra det. I annat fall har de organ som handhar ärenden kring barn en skyldighet att låta annan föra barnets talan, eller på annat sätt kunna redogöra för den. Av tingsrättens handlande att döma, kan ett sådant ansvar antas ges till socialnämnden genom vårdnadsutredningen. Dock, sett till vad som framkommer i rättsfallen, har inte heller samtliga utredningar gett sken för att ha kartlagt barnets inställning. Att ansvaret har förskjutits från tingsrätt till socialnämnd blir därmed problematiskt, om inte heller socialnämnden tenderar kartlägga barnets inställning, oavsett ålder. En slutsats är därmed att barn har olika förutsättningar att komma till tals.

Att barn inte kommer till tals i huvudförhandling är ett faktum i de rättsfall jag har undersökt. Det framkommer heller inte att domstolen övervägt att låta barnet bli delaktigt. Barnen omnämns schablonmässigt, detta genom namn och eventuella specifika behov/svårigheter, samt i enstaka fall citat från vad barnet uttryckt i vårdnadsutredningen. Barnet begränsas på så sätt genom att den inte tillskrivs säregna egenskaper, eller vad som är bäst för just det barnet i den specifika situation den befinner sig i. Vilket kan tyckas vara motstridigt då föräldrabalken dels framhåller en i lagtext formulerad beskrivning om hur barnet ska beaktas för dess individ och egenart, för att sedan låta sig följas av barnets rätt att komma till tals. Barnets bästa i det specifika rättsfallet får på så sätt ingen subjektiv mening, utan snarare än betydelse som är möjlig att applicera på alla barn som berörs av en vårdnadstvist. Det är således svårt att definiera vad som av tingsrätten karaktäriseras som barnets bästa. Med stöd av Sjöstens (2014) resonemang om att barnets bästa inte låter sig definieras

för att inte begränsa domstolen när unika fall uppstår, är det svårt att ta ställning till de resultat som framkommit i studien genom att barnets bästa tycks beskrivas, enligt mig, på ett stereotypiskt sätt.

8 Slutdiskussion

Signifikant för studien har varit en fråga om hur barnperspektivet karaktäriseras och beskrivs av tingsrätten i vårdnadstvister genom domar. Studien har genom sitt resultat fått ta en annan riktning när det visat sig vara uppenbart att barnets bästa formuleras av en annan aktör än tingsrätten.

8.1 När socialnämnden tar över ansvaret

Det är alltså inte en fråga om hur tingsrätten beskriver och karaktäriserar barnperspektivet, utan det har snarare kommit att landa i att det tycks ha skett en förskjutning av ansvaret från tingsrätt till socialnämnd att avgöra vad som är barnets bästa. Detta utgör en ytterligare dimension av vad som mig kan uppfattas komplext, då socialnämnden indirekt tilldelas ett ansvar att utifrån den socialvetenskapliga disciplinen formulera barnets bästa till en arena som är rättsvetenskapens hemmaplan. För att även om barnets bästa blir definierat av ansvarig socialnämnd, kan tingsrätten trots detta ses som överordnade socialnämnden genom att dem fattar det avgörande beslutet – och därmed fastställer vad som är barnets bästa. På så sätt bekräftar eller dementerar tingsrätten den kartläggning och definition av barnets bästa. En sådan slutsats är möjlig att dra, då tingsrätten visar ett återkommande mönster i att referera till vårdnadsutredningen som ett bevismedel för att döma i enlighet med vad som är i barnets intresse.

En sådan förskjutning upplever jag blir anmärkningsvärd, dels i förhållande till tingsrätters ansvar vilket formuleras inte enbart genom föräldrabalken, utan även barnkonventionen vilket Sverige åtagit sig att följa.

8.2 ”Du ska inte tala om för mig hur jag ska uppfostra mitt barn!”

Den här studien har inte låtit mig föregås av en tanke om att tingsrätten ger uttryck för att värna om människors integritet i förhållande till deras roll som förälder. Detta genom att tingsrätten alltid dömer i linje med föräldrar som har enats, med en

motivering om att det är att anse som barnets bästa: att föräldrarna är eniga. Tillskillnad från ovan, där tingsrätten ger socialnämnden i uppdrag att formulera barnets bästa – gör man det här istället till föräldrarna. Föräldrar kan inte kräva att få utöva sitt föräldraskap, men dem får ändå en sådan makt att i de fall dem är eniga lämnas tolkningsföreträde i fråga om vad som är barnets bästa. Hade föräldrarna inte varit eniga, hade barnets bästa troligtvis varit något helt annat. Huvudförhandlingen hade således behandlat respektive förälders förutsättningar att tillgodose barnets behov.

8.3 Är det i barnets intresse att *inte* komma till tals?

Att barnet inte tycks komma till tals är av mig att anse som problematiskt, då intentionen om att inkludera barnet kan tyckas bli vision eller en klapp på samvetets axel snarare än något som professionella aktörer så som socialnämnden och tingsrätt verkligen strävar efter att uppfylla. En sådan slutsats gör dock inte anspråk på att detta är medvetna val, jag tror att tingsrätten snarare försäkrar sig om att hålla ett barnperspektiv även om det görs genom annan aktör. Detta anser jag dock inte bör befria tingsrätten från ansvar att klargöra för vad som är barnets inställning och beaktandet av dennes vilja. Tingsrätten har, vilket även Sjösten (2014) påpekar, ett ansvar att hämta in kompletterande uppgifter när man anser sig inte ha tillräckligt på fötterna för att döma i enlighet med barnets bästa. Uppfattningen är att tingsrätten på ett nästintill schablonmässigt tillvägagångssätt resonerar kring vad som är barnets bästa, och inte använder sig av möjligheten att hämta in ytterligare uppgifter.

Det är svårt att inte sympatisera med vissa orsaker till varför barn inte görs delaktiga i tvister. Detta görs ofta genom argument så som att inte försätta barnen i en djupare lojalitetskonflikt än vad dem redan kan förstå befinna sig i. Inte hellre tilldela dem ett ansvar över att fatta ett beslut som åligger de vuxna. Jag har respekt för dessa argument och att de tycks grunda sig i en ambition om att värna barnet, däremot anser jag inte att det bör fungera som en ursäkt. Tvärtom kanske det är att värna om barnet genom att låta denne förstå att hans eller hennes åsikter, tankar och känslor är viktiga. Barnkonventionen menar att i de fall barn inte själva kan förmedla (eller bilda) en åsikt, bör annan företräda vad som kan anses vara barnets bästa. Det är vidare den aktuella myndighetens skyldighet att utveckla sådana metoder där barn kan och får

komma till tals. För vårdnadstvister tycks det genom denna studie vara problematiskt att låta barn komma till tals.

8.4 Tankar om framtiden

Barnets bästa och dess innehåll vågar jag påstå är alltid aktuellt. Nya rön om hur dessa tillgodoses kan man räkna med dyker upp allt eftersom. Den här studien är av liten omfattning, men det öppnar upp för vidare intressanta frågor att undersöka. Att vårdnadsutredningen tilldelas en sådan vikt som den gör, lämnar obesvarade frågor om vad en sådan utredning innehåller och hur den, i sin helhet, tycks formulera vad som är bäst för det enskilda barnet i den vårdnadsvist han eller hon befinner sig i. För framtiden hade en studie med kompletterande undersökningar av vårdnadsutredningar sannolikt genererat i ett intressant resultat. Fortsättningsvis är tingsrättens inställning till att låta socialnämnden ta ansvar för sådana frågor om barnets bästa intressant att gräva djupare i. Bör vårdnadstvister inte falla under kategorin av civilrättsliga mål? Krävs det en kompetens som inte kan anses finnas hos den rättsvetenskapliga skolan, att vårdnadstvister såtillvida hör hemma hos en annan myndighet?

Jag har under tidens gång också funderat kring att föräldrarna i en vårdnadsvist har ett ombud, men inte barnet. Vilket på ett sätt skulle kunna låta sig jämföras med en LVU-process (Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga), där barnet tilldelas ett offentligt ombud (LVU 36 §). En vårdnadsvist och en fråga om tvångsomhändertagande är såklart två vitt skilda processer, men syftet med det offentliga ombudet är att låta annan företräda och ta tillvara på barnets intressen. Tanken är god. Vilket ställer frågan om varför ett sådant ombud inte finns representerat i vårdnadstvister, där trots allt alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge ska avgöras i enlighet med vad som är *barnets bästa*.

9 Källhänvisning

Ahrne, G & Svensson, P (2011). ”Kvalitativa metoder och samhällsvetenskap”. I Ahrne, G & Svensson, P (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber

Barn och unga - deras roll och betydelse förr och nu: underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013. (2013). Stockholm: Socialstyrelsen

Bryman, A (2008). *Samhällsvetenskapliga metoder*. uppl. 2:2 Malmö: Liber

Boréus, K (2011). ”Texter i vardag och samhälle”. I Ahrne, G & Svensson, P (red.): *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber

Dahlstrand, L (2004). *Barns deltagande i familjerättsliga processer*. Diss. Uppsala : Univ., 2004

Domstolsverket (2013). Domstolsstatistik. <
http://www.domstol.se/Publikationer/Statistik/domstolsstatistik_2013.pdf> (2014-10-26)

Domstolsverket (2007). Domstolsstatistik. <
<http://www.domstol.se/Publikationer/Statistik/domstolsstatistik2007.pdf>> (2014-10-26)

Ferguson, L (2013) ”Not merely rights for children but children’s rights: The theory gap and the assumption of the importance of children’s rights” *International journal of childrens rights*. 21, s 177-208

Hammarberg, T. (2006). *Mänskliga rättigheter: konventionen om barnets rättigheter*. Ny, rev. uppl. Stockholm: Utrikesdepartementet

Jönson, H (2010). *Sociala problem som perspektiv. En ansats för forskning och socialt arbete*. Malmö: Liber

Kjeldsen, J. E (2008). *Retorik idag: introduktion till modern retorikteori*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Lindqvist Grinde, J (2008). *Klassisk retorik för vår tid*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Proposition 1992/93 *Om olovligt bortförande och andra övergrepp mot barn*. Stockholm: Justitiedepartementet

Proposition 1994/95 *Barns rätt att komma till tals*. Stockholm: Justitiedepartementet

Proposition 1997/98:182 *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*. Stockholm: Socialdepartementet

Proposition 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler*. Stockholm: Justitiedepartementet

Proposition 2009/10:232 *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige*. Stockholm: Socialdepartementet

Proposition 2012/13:10 *Stärkt stöd och skydd för barn och unga*. Stockholm: Socialdepartementet

Qvarsell, B (2003). "Barns perspektiv och mänskliga rättigheter. Godhetsmaximering eller kunskapsbildning?" *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8, 1-2, s 101-113.

Rejmer, A (2003). *Vårdnadstviser. En rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*. Diss. Lund : univ., 2003

Rešetar, B & Emery, E.R (2008) "Children's rights in european legal proceedings: why are family practices so different from legal theories?" *Family Court Review*, Vol. 46 No 1, s 65-77.

Schiratzki, J (2014) *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur

Sjösten, M. (2014). *Vårdnad, boende och umgänge: samt verkställigheten av sådana avgöranden och överenskommelser*. 4. uppl. Stockholm: Norstedts Juridik

Socialstyrelsen (2012). *Vårdnad, boende och umgänge: handbok - stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*. [Ny, rev. utg.]. Stockholm: Socialstyrelsen

SOU 1997:116 *Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*. Stockholm: Socialdepartementet

Svensson, L (2000). Rättssociologisk textanalys. *Retfaerd*. Nr 91, 23. Sid 30-43

Svensson, L (2006). *Omedelbart omhändertagen eller häktad?* Diss. Stockholm: Stockholms universitet

Vetenskapsrådet (2009). "Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning". <<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>> (2014-12-01)